

ПОСИЛЕННЯ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ І АКТУАЛІЗАЦІЯ ЇХ ВИВЧЕННЯ

АНОТАЦІЯ. У статті обґрунтовано актуальність вивчення зовнішніх факторів впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства. Уточнено й проаналізовано рівні зовнішнього середовища з урахуванням глобалізації економіки.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічна стійкість, «зовнішнє середовище», економічні відносини, дестабілізуючі фактори, рівні середовища, глобалізація.

АННОТАЦИЯ. В статье обоснована актуальность изучения внешних факторов влияния на финансово-хозяйственную деятельность предприятия. Уточнены и проанализированы уровни внешней среды с учетом глобализации экономики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономическая устойчивость, «внешняя среда», экономические отношения, дестабилизирующие факторы, уровни среды, глобализация.

ANNOTATION: The article substantiates the relevance of studying the external factors affecting the financial and economic activities of enterprises. Levels of environment taking into account economy globalization are specified and analyzed.

KEY WORDS: economic stability, «the environment», economic relations, destabilizing factors, even environment, globalization.

Постановка проблеми. Результати фінансово-господарській діяльності підприємства залежить, насамперед, від рівня його стійкості, що визначається його спроможністю так реагувати і адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, щоб не лише зберегти свій економічний потенціал, але й сприяти подальшому його нарощуванню і ефективному використанню.

Особливо гострою проблема економічної стійкості являється для підприємств, функціонуючих на умовах інтеграції. Суб'єкти підприємництва, які включені в міжнародний поділ праці, не володіють таким спектром адаптаційних можливостей, як підприємства, які діють на основі внутрішньо-економічних зв'язків. Тому для розробки тактики і стратегії забезпечення стійкості таких

підприємств необхідно вибрати пріоритетні фактори глобалізованого рівня впливу і дати їм відповідну оцінку.

Аналіз останніх публікацій. Концепцію зовнішнього середовища розробляли як американські, так і західноєвропейські науковці в області менеджменту. На пострадянському просторі ця проблема є сферою наукового інтересу С. А. Попова, Р. А. Фатхутдінова, З. Є. Шершньової, С. В. Обнорської. Проте незважаючи на широке коло питань, які були висвітлені, в їх роботах переважає теоретико-методологічний підхід і недостатньо приділяється увага практичним висновкам та рекомендаціям в умовах глобалізації економіки.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування теоретико-методологічних положень актуалізації дослідження зовнішніх факторів впливу в умовах інтернаціоналізації виробництва, а також конкретизувати рівні зовнішнього середовища з урахуванням глобалізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «зовнішнє середовище» увійшло в науковий лексикон у 60-х роках минулого століття разом з концепцією стратегічного менеджменту та «стратегічного управління» і отримує свій подальший розвиток у сучасній зарубіжній і вітчизняній економічній літературі і наукових дослідженнях. Актуалізація вивчення та аналізу зовнішнього середовища, особливо в період ринкової трансформації економіки, зумовлено наступними причинами:

По-перше, воно встановлює вимоги до місії, цілей, процесу їхнього досягнення, впливає на поточну фінансово-господарську діяльність підприємства.

По-друге, зовнішнє середовище суб'єктів господарювання всіх видів діяльності втратило свою колишню стабільність, є складним, непередбачуваним і ворожим до підприємства і його фінансово-господарській діяльності. У теоретичному плані найбільш зручним прийомом для цього підтвердження є статистика й аналіз економічних експертів. У численних оцінках, статистичних прикладах і наукових роботах останніх років неодноразово підкреслювалось, що 80 % невдач у підприємницькій діяльності відбувається під впливом якраз зовнішнього середовища.

По-третє, економічні відносини підприємств в сучасних умовах із зовнішнім середовищем стали такими динамічними, що під їх впливом стали змінюватися межі, структура і динаміка підприємницької діяльності.

По-четверте, з початку ХХІ століття економіка України характеризується принципово новими рисами, які не притаманні пла-

ново-централізованій економіці. Відповідно суттєво змінився і механізм господарювання на самих підприємства. В умовах командно-адміністративної системи всі економічні зв'язки, входи і виходи мали не тільки економічну, але й політико-ідеологічну інтерпретацію, суть якої зводилася до вирівнювання соціально-економічного розвитку районів, територій і підприємств. Тому деструктивні фактори, які виникали у взаємовідносинах між суб'єктами господарювання, агентами і контрагентами виробництва, швидко розв'язувалися відповідними вертикальними структурами шляхом адміністративного перерозподілу їх ресурсного потенціалу. В лібералізованій економіці підприємство як агент попиту і агент пропозиції самостійно на демократичній основі здійснює свою господарську діяльність, укладає угоди з агентами, контрагентами і споживачами, підтримує міжнародні економічні зв'язки тощо.

Наведені аргументи доводять своєчасність, необхідність теоретичної і практичної значущості подальшого дослідження стану зовнішнього середовища і факторів які дестабілізують функціонування і розвиток підприємств і підприємницької діяльності.

Перш за все, вимагають уточнення і окремі визначення стосовно змісту зовнішнього середовища відповідно до еволюції і парадигми сучасної економічної теорії взагалі і теорії менеджменту в частності.

В Україні досить цікавим і ґрунтовним дослідженням названої проблеми є наукові праці доктора економічних наук, професора, академіка М. М. Мартиненко. Під зовнішнім середовищем він розуміє оточення організації, тобто сукупність елементів, які не входять у структуру організації, але здійснюють суттєвий вплив на процес її організації [4].

Схожі, але більш конкретні висновки щодо зовнішнього середовища роблять В. М. Шаповал, Р. Н. Аврамчук і О. В. Ткаченко. За своєю сутністю, підкреслюють вони, зовнішнє середовище [6]:

— по-перше, являє собою просторово-територіальне утворення, що має не тільки певні кордони, а в першу чергу власні природні, людські, інтелектуальні та інші ресурси, які споживаються підприємствами;

— по-друге, зовнішнє середовище має певний політико-економічний статус, тобто в ньому діють відповідні державні, приватні та інші інституції і структури, які вкрай необхідні для забезпечення нормального стійкого функціонування підприємств і підприємницької діяльності.

Відтак, цілком природно, продовжуючи осмислення теорети-

ко-методологічного підходу до проблеми взаємодії підприємства і зовнішнього середовища, окремим напрямом повинна бути відповідь на наступні питання:

1. Скільки і які рівні включає зовнішнє середовище?
2. Які основні фактори впливу на діяльність підприємницького сектору і якими рисами характеризується кожний фактор зовнішнього середовища?
3. Які масштаби впливу факторів зовнішнього середовища на фінансово-господарську діяльність підприємства?

У світовій економічній літературі висловлюються різні думки з приводу рівнів зовнішнього середовища. Традиційно це пов'язується з тим, що для визначення кількості цих рівнів необхідно з'ясувати, які чинники є найактуальнішими з точки зору їх впливу на фінансово-економічне становище підприємства. І з якою частотою вони проявляють свій вплив на його господарську діяльність. Більшість авторів доводить, що існує два рівні зовнішнього середовища:

— макрорівень, який включає до свого складу фактори, що віддзеркалюють соціально-економічні процеси в суспільстві і економіці;

— мікрорівень, який охоплює фактори, які здійснюють безпосередній вплив на діяльність конкретного підприємства.

Не важко помітити, що в характеристиці цих рівнів науковці роблять акцент лише на внутрішньо-територіальному аналізі можливих дестабілізуючих факторів і не враховують, або недооцінюють ті колосальні зміни, які обумовлені процесами глобалізації економік, глобалізації економічних і навіть політичних зв'язків. Глобалізація, як економічне явище, останніми десятиліттями стала важливим елементом світової системи, тією впливовою силою, що визначає подальший розвиток цивілізації. Глобалізація — це об'єктивний етап і завершений результат розвитку сучасних продуктивних сил. Глобалізація в наш час стала одним із визначальних факторів позитивного впливу на економічний розвиток і функціонування підприємств. Під її впливом формується новий тип економічних відносин між країнами, між національними регіонами, галузевими господарськими комплексами, підприємствами тощо. Вона показує, наскільки підприємство розширило географію економічних міжнародних зв'язків по виробництву і реалізації продукції, розвинуло розміщення своїх активів у різних країнах світу і наскільки підприємство залучено до експортно-імпортного руху капіталу.

Разом з тим, глобалізація поряд з позитивними сторонами несе в собі й багато проблем негативного характеру. Наприклад, легка

промисловість України сьогодні працює, в основному, на зовнішній ринок, але не як прямий експортер своєї продукції, а за дачвальницькою схемою. До вітчизняних суб'єктів господарювання, як правило, доходить проміжна продукція інших країн (крій, ткани, фурнітура, нитки), а виходить на експорт дешева, високоякісна кінцева продукція, яка реалізується на міжнародному світовому ринку в рази дорожче. Такі економічні зв'язки не дають змоги підприємствам розвиватися, призводять до загострення міжнародної конкуренції як на рівні національних економік, так і на мікрорівні: між окремими підприємствами і фірмами різних країн світу.

Якраз тому, якщо функції підприємства «зав'язані» на міжнародний поділ праці, а само підприємство має широкий доступ на міжнародний ринок, то варто враховувати всі дестабілізуючі фактори наднаціонального впливу на стійкість функціонування підприємства і ефективність його фінансово-господарської діяльності на глобалізованих ринках.

Вивчення і аналіз сутності, структури й особливостей господарської діяльності підприємств в умовах відкритої ринкової економіки дозволяє конкретизувати рівні зовнішнього середовища як предмет нашого дослідження. На думку автора, в умовах глобалізації економічних, фінансових і політичних зв'язків, зовнішнє середовище підприємства включає:

1. **Національний рівень**, до якого належить:

— **оперативне середовище**, яке охоплює фактори безпосереднього впливу на конкретне підприємство. Воно співпадає із факторами прямого впливу які науковці відносять до мікрорівня. Підприємство пов'язане з власниками капіталу і робочої сили, десятками і сотнями зв'язків з оточуючими його підприємствами щодо постачання матеріальних, сировинних, енергетичних та інших ресурсів, замовниками відповідних робіт і послуг, споживачами його продукції, посередниками тощо. Тобто підприємство має справу як з партнерами, так і конкурентами, які прямо впливають на операційну діяльність підприємства.

— **стратегічне середовище** (середовище опосередкованого впливу), яке включає до свого складу фактори, які визначають атмосферу бізнесу і розвиток підприємств у майбутньому. Як правило, це пов'язується з внутрішньою політекономічною і ринковою ситуацією в країні, а фактори впливу названого опосередкованого середовища віднести до макрорівня. Господарюючі суб'єкти не обмежуються лише поточними (короткостроковими) цільовими функціями. Вони підказують усім учасникам створен-

ня матеріальних благ на необхідність оволодівати досконалішими засобами виробництва, технологіями, методами управління, тобто ставлять промислово-виробничий персонал в умови довгострокового, стратегічного удосконалення і розвитку.

2. Наднаціональний (міжнародний, глобалізований рівень).

Будь-яке сучасне підприємство ХХІ століття і його провідні менеджери повинні добре знати і розуміти, на якому етапі вони сьогодні знаходяться: на етапі входження в глобалізований період, чи вони вже є безпосереднім їх учасником. У зв'язку з тим, що окремі підприємства і галузі в цілому в той чи інший періоди трансформації економічної системи знаходяться на певному етапі глобалізації господарської діяльності то еволюція наднаціонального рівня і специфіка форм його реалізації дозволяє виділити в ньому:

- середовище регіональної економічної інтеграції з країнами пострадянського і постсоціалістичного простору;

- середовище регіональної економічної інтеграції з високорозвиненими країнами;

- середовище глобалізації ринків, виробництва і праці на міжнародному рівні (на рівні національних економік);

Варто наголосити, що методологічне забезпечення дослідження впливу кожного із видів глобалізованого середовища на рівень функціонування підприємницького сектору розроблене недостатньо, хоча практична значущість цих наукових досліджень у економістів не викликає сумнівів. Наприклад, участь України у співдружності незалежних держав, що є основою регіональної економічної інтеграції з країнами СНД, може призводити як до позитивних інтеграційних наслідків, так і до розвитку дезінтеграційних процесів під впливом некоректних дій політико-олігархічних структур окремих пострадянських країн, а відповідно і до дестабілізації господарської діяльності окремих підприємств і сфер економіки.

Приєднання України до Європейського співтовариства, що характеризує рівень інтеграції з країнами цивілізованої ринкової економіки, пов'язують з підвищенням ефективності використання ресурсів, формуванням сучасних секторів виробництва і технологій, розширенням ринків збуту українських товарів і послуг, отриманням додаткових інвестицій, створенням нових робочих місць, а відповідно стійким рівнем виробництва. Насправді ж, приєднання до ЄС вимагає від суб'єктів євроінтеграції поступитися певною частиною їх економічних свобод і господарських інтересів, що суттєво може вплинути на стійке економічне зростання. Окрім того, глобалізовані процеси, якщо вони підкріплені відповідними організаційними структурами, в тому числі ЄС, самі по собі можуть

створювати додаткові ризики. Це з усією очевидністю продемонструвала фінансова криза 1997—1998 рр., що охопила спочатку східноазійські країни, а через десять років і інші високорозвинені країни світу. Тому, більш доцільним є поступовий перехід від «середовища глобалізації ринків, виробництва і праці» на рівні національних економік без утворення відповідних організаційних структур до структурованих глобалізованих підприємницьких утворень, або їх оптимальному співіснуванню.

Процес реалізації такої «стратегії» — це процес постійного вивчення і аналізу можливих змін, які зумовлені коливанням ринкового середовища та виникаючими факторами впливу на господарську діяльність підприємств і економіки в цілому. Ці фактори, які нами віднесені до групи прямої і опосередкованої дії по-різному впливають на функціональну діяльність підприємства. Вони відрізняються силою впливу, елементами організації, якісними характеристиками організації, методами прояву і т. д. В ідеальному варіанті бажано аналізувати й оцінювати усі фактори, як у поточній діяльності організації, так і в стратегічній перспективі. Проте, на практиці зробити це досить проблематично. Тому необхідно обмежувати їх склад шляхом визначення важливості досліджуваних факторів в аспекті стійкого розвитку підприємств. У сучасній літературі пропонується кілька методик. Одні економісти пропонують використовувати коефіцієнти вагомості по факторам зовнішнього середовища, котрі виводяться методом експертних оцінок (шляхом опитування суб'єктів підприємницької діяльності). Інші економісти, як правило маркетологи, більше уваги приділяють механізму функціонування і розвитку ринкових факторів (покупцям, продавцям, споживачам, конкурентам, посередницьким структурам тощо) і їх взаємодії. І це не випадково. По-перше, ці методики співпадають в основному за значенням впливу, як теоретично, так і практично. Так, за висновками Т. Е. Горностаєвої, якщо взяти всі фактори впливу за 100 %, то на стан економіки приходиться — 15 %; вплив конкурентів — 14 %; вплив споживачів — 13 %; ресурсне забезпечення і технічні фактори — по 11 %; політичні фактори — 9 %; правове забезпечення — 8 %; обмеженість природних ресурсів — 6 % та інші фактори — 13 % [1].

Отже, як показують наведені дані, найбільший вплив на стійкий розвиток промислового підприємства мають: стан економіки, конкуренти, споживачі і власники ресурсного потенціалу.

По-друге, ринкове середовище, ринок у цивілізованому суспільстві виступає серйозним посередником між товаровиробниками, покупцями і споживачами. А якщо врахувати, що підприємство

в ринковому середовищі виступає і як агент попиту і агент пропозиції, тоді зрозуміло, що всі фактори впливу цього середовища повинні розглядатися в комплексі, причому як на національному, так і на міжнародному (глобалізованому) рівнях.

Висновки з даного дослідження:

1. Стабільність, стійкість і живучість підприємства залежить в основному від умов, які в більшості випадків диктує зовнішнє середовище.

2. Однією з проблем оцінки зовнішнього середовища, є недооцінка регіонального і наднаціонального рівнів зовнішнього середовища в забезпеченні стійкості функціонування підприємств в умовах глобалізованої економіки.

3. З'ясовано, що пріоритетними факторами впливу на фінансово-господарську діяльність підприємств які працюють у межах національного рівня зовнішнього середовища є аналогічними і для суб'єктів господарювання, які працюють на широкій інтеграційній основі (в межах регіонального і глобалізованого рівнях зовнішнього середовища).

4. Посилення зовнішніх факторів впливу на стійкість підприємств в умовах відкритості національних економік вимагає подальшого дослідження основних показників та критерії кожного фактора впливу і розробки методики їх оцінки.

Література

1. Горностаева Т. Е. Внешняя среда функционирования предприятия в рамках механизма устойчивого развития // Управление общественными экономическими системами. — 2009. — № 1 [Електронный ресурс]. — режим доступу:

<http://www.bali.ostu.ru/umc/arhiv/2009/1/gornostaeva.doc>

2. Котлер Ф. Основы маркетинга: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1990. — 736 с.

3. Манів З. О., Луцький І. М. Економіка підприємства: Навчальний посібник. — 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2006. — 580 с.

4. Мартыненко Н. М. Основы менеджмента: Учебник. — К.: Каравелла, 2008. — С. 408. — 496 с.

5. Мартыненко М. М., Игнатъева И. А. Стратегічний менеджмент: Підручник. — К.: Каравела, 2006. — 320 с.

6. Шаповал В. М., Аврамчук Р. Н., Ткаченко О. В. Економіка підприємства: Уведення в спеціальність: Навчальний посібник / За наук. і заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. А. Ткаченка. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — С. 41, 53. — 288 с.

Стаття подана до редакції 24.10.2011